
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРИРОДОРЕСУРСНОГО ПРАВА У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

М. А. ДЕЙНЕГА, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права
імені академіка В.З. Янчука,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: marinad@meta.ua

Анотація. У статті окреслено причини необхідності виокремлення міжнародного природоресурсного права як комплексу міжнародно-правових принципів і норм, передумов його формування, сутності цього правового утворення, визначення його місця у системі міжнародного права.

За результатами дослідження, встановлено, що міжнародне природоресурсне право формується нині у системі міжнародного права навколишнього середовища, що обумовлено відокремленням блоку міжнародно-правових відносин щодо використання з метою вилучення корисних властивостей і збереження природних ресурсів (предмета правового регулювання) та необхідністю поєднання економічних інтересів держав й інтересів з охорони навколишнього середовища.

Визначено, що міжнародне природоресурсне право – це підгалузь міжнародного права навколишнього середовища. Це пов'язано поки що з відсутністю якісної однорідності природоресурсних відносин як предмета міжнародно-правового регулювання, їх тісним зв'язком з відносинами з приводу збереження природних ресурсів (оскільки регламентація діяльності по збереженню природних багатств безпосередньо визначається вмістом міжнародно-правових норм, що регулюють природокористування), а також відсутністю природоресурсної міжнародно-правової бази, що регулює всю сукупність природоресурсних відносин.

Ключові слова: міжнародне природоресурсне право, міжнародне право навколишнього середовища, міжнародне екологічне право, використання природних ресурсів, збереження природних ресурсів

Актуальність.

Одним з пріоритетних напрямів розвитку міжнародного права є створення й ефективна взаємодія правових механізмів, що сприяють раціональному використанню і збереженню природних ресурсів з урахуванням вимог еко-

логічної безпеки. Ефективне правове регулювання і координація міжнародного співробітництва у цій сфері сприяють вирішенню глобального завдання – забезпечення сталого розвитку у загальносвітовому масштабі. Згідно з підсумковим документом Конференції ООН зі сталого розвитку 2012 р., від-

мова від нерациональних і заохочення раціональних моделей споживання та виробництва, раціональне використання природних ресурсів є головними завданнями і найважливішими передумовами сталого розвитку. Окрім того, 25 вересня 2015 р. держави-члени Організації Об'єднаних Націй прийняли новий Порядок денний щодо сталого розвитку на період після 2015 р., який закріпив 17 цілей сталого розвитку, серед яких міститься цілий комплекс питань з раціонального використання природних ресурсів й охорони навколишнього середовища. У зв'язку з цим, визначення місця міжнародно-правових норм, спрямованих на регулювання використання і відтворення природних ресурсів, є вкрай актуальним завданням.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідженням проблем формування міжнародного природоресурсного права займається Є.В. Василенко. Окремі аспекти міжнародно-правового регулювання використання і відтворення природних ресурсів висвітлені у наукових працях: Д.С. Боклан, О.В. Задорожнього, М.М. Копилова, Т.Р. Короткого, М.О. Медведєвої, Є.П. Суєтнова та інших.

Метою статті є окреслення причин необхідності виокремлення міжнародного природоресурсного права як комплексу міжнародно-правових принципів і норм, передумов його формування, сутності цього правового утворення, визначення його місця у системі міжнародного права.

Результати.

Дослідження процесу формування міжнародного природоресурсного права неможливо без розгляду осо-

бливостей розвитку міжнародного права навколишнього середовища. Нині у доктрині міжнародного права існує полеміка про дефінітивне визначення міжнародного права навколишнього середовища, яке відображало б зміст урегульованих його нормами відносин. У науковій і навчальній юридичній літературі досліджувана галузь права має різні назви: міжнародне право навколишнього середовища, міжнародне екологічне право, міжнародне право охорони навколишнього середовища, міжнародне право охорони довкілля, міжнародне право захисту довкілля, міжнародне довкільне право, інтерекоправо. Однак, найчастіше серед науковців зустрічається використання термінів «міжнародне право навколишнього середовища» і «міжнародне екологічне право».

Міжнародне право навколишнього середовища – це: система принципів і норм міжнародного права, які регулюють відносини між його суб'єктами щодо попередження, обмеження, усунення негативних наслідків для навколишнього середовища з різних джерел, а також щодо раціонального використання компонентів навколишнього середовища [11, с. 13]; сукупність правових норм, що регулюють міжнародні відносини між суб'єктами з приводу охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки [17, с. 398]; система міжнародно-правових принципів і норм, спрямованих на врегулювання міжнародних природоохоронних відносин, що складаються між суб'єктами міжнародного права з приводу раціонального використання природних об'єктів і охорони навколишнього середовища від шкідливих впливів в інтересах світового співтовариства [13, с. 747].

Міжнародне екологічне право розглядається як галузь сучасного міжнародного права, котра складається з норм та інститутів, які регулюють відносини між суб'єктами міжнародного права у сфері їх взаємодії з навколишнім природним середовищем [19, с. 471]. Бекашев К.О. знаходить більш прийнятним називати розглянуту галузь «міжнародне екологічне право», пояснюючи це тим, що регулювання питань охорони навколишнього середовища у міжнародному праві також має включати міжнародно-правові принципи й норми охорони здоров'я людини та якості його життя [14, с. 761]. Боклан Д.С. і М.М. Копилов також називають раціональне використання природних ресурсів традиційною предметною сферою регулювання міжнародного екологічного права – поряд з відносинами з приводу охорони навколишнього середовища [7, с. 171]. При цьому, деякі юристи-міжнародники ототожнюють міжнародне екологічне право і міжнародне право навколишнього середовища [20].

Однак, міжнародне право навколишнього середовища є всесвітньо визнаним терміном. Дійсно, слід звернути увагу, що більшість вчених за кордоном використовують таке найменування галузі як «international environmental law» [1]. З цього приводу Є.В. Василенко вказує на те, що термін «міжнародне право навколишнього середовища» найбільш вдало відображає специфіку даної галузі, у рамках якої врегульовані не тільки відносини з охорони навколишнього середовища від забруднення, забезпечення екологічної безпеки і міжнародно-правовий захист екологічних прав, але й міжнародні відносини у сфері використання природних ре-

сурсів [8, с. 19]. Міжнародні природоресурсні відносини, як зазначає вчена, складають предмет такого правового утворення як міжнародне природоресурсне право [8, с. 18].

Зарубіжні вчені (безпосередньо, Е. Хей [3]) ще у 1989 р. писали про необхідність виокремлення міжнародного природоресурсного права (international natural resource law). Однак Е. Хей пропонувала включати у нього тільки норми, що регулюють використання й збереження транскордонних природних ресурсів, і не визначала місце даного правового утворення у системі міжнародного права. У сучасних дослідженнях зарубіжних науковців також зустрічається використання терміна «natural resource law». Бланко Е. і Дж. Разак [2] у наукових працях аналізують труднощі реалізації предмета природоресурсного права – відносин щодо використання й збереження природних ресурсів у контексті глобалізації. Крім того, вчені звертають увагу на те, що всі питання доступу, освоєння, дослідження й збереження природних ресурсів повинні вирішуватися тільки на основі пріоритету прав людини.

Критерієм виокремлення міжнародного природоресурсного права як підгалузі міжнародного права навколишнього середовища є предмет правового регулювання – міжнародні відносини, що виникають у процесі пошуку, розвідки, освоєння, видобутку природних ресурсів – до моменту безпосереднього вилучення з їх природного перебування (проживання). Крім того, у коло міжнародних природоресурсних відносин слід включити і відносини з приводу збереження природних ресурсів, оскільки регламентація діяльності по збереженню природних багатств безпосе-

редньо визначається вмістом міжнародно-правових норм, що регулюють природокористування [8, с. 27].

В якості критерію виокремлення міжнародного природоресурсного права необхідно досліджувати й об'єкт правового регулювання, яким виступають природні ресурси. Так, у глосарії, підготовленому Статистичним відділом ООН, природними ресурсами названі природні активи (сировина), присутні у природі, які можуть бути використані у системі промислового виробництва або у системі споживання [10]. У щорічній доповіді СОР 2010 р., цілком присвяченій природоресурсній співпраці у торгових відносинах, до природних ресурсів віднесено об'єкти природного середовища, що користуються попитом й економічно рентабельні для видобутку (виробництва) і збуту у необробленому вигляді або після мінімальної обробки [5]. У матеріалах, підготовлених у рамках ОЕСР у 2015 р. термін «природні ресурси» позначає поновлювані і непоновлювані запаси ресурсів у природі (мінеральні ресурси, енергетичні ресурси, ґрунтові ресурси, водні ресурси й біологічні ресурси) [4, с. 168].

Незважаючи на те, що більшість названих визначень визнають природними ресурсами ресурси вже включені у процес виробництва, слід погодитися з тими дослідниками, які йдуть по шляху розмежування природних ресурсів і сировини. У міжнародному праві необхідно усвідомлювати різницю між природними ресурсами у природному середовищі і вилученими з такого середовища продуктами. Проте, як зазначає Є.В. Василенко, у даний час відсутнє закріплення терміна «природні ресурси» у будь-якому міжнародно-право-

вому акті. У зв'язку з цим виникає питання про необхідність розробки і кодифікації окремих міжнародно-правових норм-дефініцій, що закріпили б таке визначення [8, с. 17].

Щодо класифікації природних ресурсів як об'єктів міжнародного природоресурсного права, Є.П. Суєтнов поділяє їх на національні та міжнародні. Перші перебувають під суверенітетом та юрисдикцією окремої держави. Їх експлуатація залежить від її рішення, якщо така експлуатація не завдає шкоди сусідній державі або іншим суб'єктам міжнародного права. Природні ресурси, які належать до сфери міжнародно-правового регулювання, як правило, перебувають за межами юрисдикції окремої держави та поділяються на ресурси та об'єкти: універсального користування (Світовий океан, відкрите море, морське дно за межами континентального шельфу, Антарктика, космічний простір, Місяць та інші небесні тіла з їх природними ресурсами); багатонаціональні (водні ресурси, мігруючі види тварин); взаємні – ті, що належать сусіднім державам (міжнародні річки і озера, природні прикордонні комплекси, певні види флори і фауни) [18, с. 705]. Такого ж критерію – місця знаходження природних ресурсів – при класифікації дотримується й Є.В. Василенко. Вчена виділяє міжнародні відносини, що виникають при використанні і збереженні природних ресурсів території держави – національних природних ресурсів, які є об'єктом міжнародно-правового регулювання [8, с. 88]. Наступною категорією, на думку науковця, є міжнародні відносини, що виникають у зв'язку з використанням і збереженням природних ресурсів зі змішаним правовим режимом – природні ресурси виключної економічної

зони і континентального шельфу [8, с. 91], а також – міжнародні відносини, що виникають у зв'язку використанням і збереженням природних ресурсів міжнародних просторів [8, с. 96].

Крім предмета правового регулювання, при виявленні сутності міжнародного природоресурсного права, доцільно використовувати критерії наявності спеціальних принципів і специфіки міжнародно-правових норм, що регулюють певне коло суспільних відносин [8, с. 26]. Ці критерії найбільш часто згадуються й аналізуються при розгляді питання про те, що представляє собою та чи інша сукупність норм міжнародного права. Так, Л.П. Ануфрієва вказує на те, що для міжнародного права в істинному і повному масштабі системоутворюючим фактором є принципи міжнародного права [6, с. 8]. Копилов М.М. однією з головних умов виокремлення галузі міжнародного права називає наявність специфічних норм, що регулюють міжнародні відносини [12, с. 221].

Принципи міжнародного права, що застосовуються до міжнародних природоресурсних відносин, утворюють систему, в основі якої лежать основні принципи міжнародного права та галузеві принципи міжнародного права навколишнього середовища (принцип невід'ємного суверенітету над природними ресурсами, принцип екосистемного походу, принцип благого управління та ін.). При цьому, в умовах формування міжнародного природоресурсного права в якості спеціального принципу даного правового утворення доцільно виділити спеціальний принцип сталого використання природних ресурсів (sustainable development of natural resources).

Не можна не згадати і про метод міжнародно-правового регулювання.

Як зазначає К.О. Бекашев, кожна галузь міжнародного права має свій методом правового регулювання [15, с. 23]. Однак, виокремлення особливого методу правового регулювання не має вирішального значення. Метод правового регулювання у міжнародному праві не може бути системоутворюючим фактором, зокрема, щодо виокремлення підгалузей та інститутів.

Ще одним критерієм виокремлення галузей міжнародного права прийнято вважати джерела. Так, В.В. Гаврилов зазначає, що до критеріїв утворення галузі слід віднести наявність специфічних правових джерел галузі [9, с. 16]. При цьому слід підтримати Є.В. Василенко, яка вказує, що саме формулювання «наявність специфічних джерел» є досить суперечливим, оскільки система джерел міжнародного права, що складається з основних принципів міжнародного права, міжнародних договорів і міжнародних звичаїв, а також допоміжних джерел єдина та не змінюється від галузі до галузі [8, с. 28].

До джерел міжнародного природоресурсного права, як і міжнародного права в цілому, належать угоди, договори, конвенції, резолюції, директиви, хартії, програми дій, а також міжнародні звичаї і загальні принципи права. Однак, як зазначає М.М. Копилов практика міжнародного екологічного співробітництва недвозначно говорить про те, що міжнародне екологічне право розвивається переважно по шляху конвенційного регулювання [16, с. 66]. Особливістю, притаманною міжнародним природоресурсним нормам, є й використання міжнародних стандартів (ІКАО, ФАО, МАГАТЕ та ін.) у сфері розвідки, видобутку і раціонального використання природних ресурсів.

Висновки і перспективи.

У XXI ст. все ще відбувається розвиток системи міжнародного права і міжнародного права навколишнього середовища зокрема. Формування міжнародного природоресурсного права у системі міжнародного права навколишнього середовища пов'язано насамперед з відокремленням блоку міжнародно-правових відносин щодо використання з метою вилучення корисних властивостей і збереження природних ресурсів (предмета правового регулювання) та необхідністю поєднання економічних інтересів держав й інтересів з охорони навколишнього середовища.

Міжнародне природоресурсне право формується сьогодні як підгалузь міжнародного права навколишнього середовища. Це пов'язано поки що з відсутністю якісної однорідності природоресурсних відносин як предмета міжнародно-правового регулювання, їх тісним зв'язком з відносинами з приво-ду збереження природних ресурсів (оскільки регламентація діяльності по збереженню природних багатств безпосередньо визначається вмістом міжнародно-правових норм, що регулюють природокористування), а також відсутністю природоресурсної міжнародно-правової бази, що регулює всю сукупність природоресурсних відносин.

Список використаних джерел

1. Birnie P., Boyle A. International Law and the Environment. 1st Edition. Oxford: Oxford University Press, 1992. 830 p.; Wolfrum R., Matz N. Conflicts in International Environmental Law. Berlin: Springer, 2003. 493 p.; Weiss E.B. International environmental law and policy. Aspen Publishers, Inc., 2006. 560 p.; International Environmental Law: Contemporary Concerns and Challenges: Papers Presented at the First Contemporary Challenges of International Environmental Law Conference, Ljubljana: GV Založba, Publishing House, 2012. 37 p.
2. Blanco E., Razzaque J. Globalisation and Natural Resources Law: Challenges, Key Issues and Perspectives. Cheltenham: Edward Elgar, 2011. 417 p.
3. Hey E. The Regime for the Exploitation of Transboundary Marine Fisheries Resources: The United Nations Law of the Sea Convention Cooperation Between States. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 1989. 293 p.
4. Material Resources, Productivity and the Environment, OECD Green Growth Studies, OECD Publishing, Paris, 2015. 218 p.
5. World Trade Report 2010. Trade in natural resources. URL: http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report10_e.pdf.
6. Ануфриева Л.П. Соотношение международного публичного и международного частного права: правовые категории: монография. Москва: Спарк, 2002. 415 с.
7. Боклан Д.С., Копылов М.Н. Взаимодействие международного экологического и международного права как отраслей системы международного права. Московский журнал международного права. 2014. № 3. С. 171–191.
8. Василенко Е.В. Формирование международного природоресурсного права: дисс. ... к.ю.н.: 12.00.10. Ростов-на-Дону, 2016. 225 с.
9. Гаврилов В.В. Основные критерии выделения отраслей в международном публичном праве. Проблемы совершенствования законодательства и правоприменительной деятельности: тезисы докладов на межвузовской конференции молодых ученых-юристов. Владивосток, 1988. С. 16–18.
10. Глоссарий по статистике окружающей среды Методологические исследования. Серия F. № 67. ООН. Нью-Йорк, 1997. С. 57. URL: <http://unstats.un.org/unsd/environmentgl>.

11. Задорожний О.В., Медведєва М.О. Міжнародне право навколишнього середовища: підручник. Київ: ІМВ КНУ імені Тараса Шевченка, 2010. 510 с.
12. Копылов М.Н. «Мягкое право»: его сущность и роль в регулировании международных экологических отношений. Актуальные проблемы современного международного права: материалы ежегодной межвузовской научно-практической конференции кафедры международного права РУДН. Москва, 2008. С. 219–221.
13. Короткий Т.Р. Міжнародно-правова охорона навколишнього середовища. Екологічне право України: підручник. За ред. І.І. Каракаша. Одеса: Фенікс, 2012. С. 746–775.
14. Международное публичное право: учебник. Л.П. Ануфриева, К.А. Бекашев, Е.Г. Моисеев и др. Под ред. К.А. Бекашева. Москва: Проспект. 2013. 761 с.
15. Международное публичное право: учебник. Под ред. К.А. Бекашева. Москва: Проспект. 2011. 519 с.
16. Международное экологическое право: учебник. Отв. ред. Р.М. Валеев. Москва: Статут, 2012. 639 с.
17. Суєтнов Є.П. Міжнародно-правова охорона навколишнього природного середовища. Екологічне право: підручник. За ред. А.П. Гетьмана. Харків: Право, 2013. С. 398–411.
18. Суєтнов Є.П. Міжнародно-правове забезпечення охорони довкілля. Правова охорона довкілля: сучасний стан та перспективи розвитку: монографія. За ред. А.П. Гетьмана. Харків: Право, 2014. С. 692–755.
19. Тимченко Л.Д., Кононенко В.П. Міжнародне право: підручник. Київ: Знання, 2012. 631 с.
20. Трусов А.Г. Международное экологическое право (Международное право окружающей среды): учебное методическое пособие. Москва: МНЭПУ, 1999. 317 с.

References

1. Birnie, P., Boyle, A. (1992). *International Law and the Environment*. 1st Edition. Oxford: Oxford University Press, 830; Wolfrum, R, Matz, N. (2003). *Conflicts in International Environmental Law*. Berlin: Springer, 493; Weiss, E.B. (2006). *International environmental law and policy*. Aspen Publishers Inc., 560; *International Environmental Law: Contemporary Concerns and Challenges: Papers Presented at the First Contemporary Challenges of International Environmental Law Conference* (2012). Ljubljana: GV Založba, Publishing House, 37.
2. Blanco, E., Razzaque, J. (2011). *Globalisation and Natural Resources Law: Challenges, Key Issues and Perspectives*. Cheltenham: Edward Elgar, 417.
3. Hey, E. (1989). *The Regime for the Exploitation of Transboundary Marine Fisheries Resources: The United Nations Law of the Sea Convention Cooperation Between States*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 293.
4. *Material Resources, Productivity and the Environment*, OECD Green Growth Studies, OECD Publishing (2015). Paris, 218.
5. *World Trade Report* (2010). Trade in natural resources. Available at: http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report10_e.pdf.
6. Anufryeva, L.P. (2002). *Sootnoshenye mezhdunarodnoho pablychnoho y mezhdunarodnoho chastnoho prava: pravovue katehoryy* [The ratio of public international and private international law: the legal category]. Moskva: Spark, 415.
7. Boklan, D.S., Kopulov, M.N. (2014). *Vzaymodeistvye mezhdunarodnoho ekolohycheskoho y mezhdunarodnoho prava kak otraslei systemb mezhdunarodnoho prava* [The interaction of international environmental and international law as branches of the system of international law]. *Moskovskiy zhurnal mezhdunarodnoho prava*, 3, 171–191.

8. Vasylenko, E.V. (2016). Formyrovanye mezh-dunarodnoho pryrodoresursnoho prava [Formation of an international natural resource law]. Rostov-na-Donu, 225.
9. Havrylov, V.V. (1988). Osnovnye krytery vudeleniya otraslei v mezh-dunarodnom publychnom prave [The main criteria for identifying industries in international public law]. Problemu sovershenstvovaniya zakonodatelstva y pravoprymenitelnoi deiatelnosti. Vladyvostok, 16–18.
10. Hlossaryi po statystyke okruzhaiushchei sredy Metodolohycheskye yssledovaniya. Available at: <http://unstats.un.org/unsd/environmentgl>.
11. Zadorozhnyi, O.V., Medvedieva, M.O. (2010). Mizhnarodne pravo navkolyshnoho seredovyshcha [International environmental law]. Kyiv: IMV KNU imeni Tarasa Shevchenka, 510.
12. Kopulov, M.N. (2008). «Miahkoe pravo»: eho sushchnost y rol v rehulyrovany mezh-dunarodnykh ekolohycheskykh otnosheniyi [«Soft law»: its essence and role in the regulation of international environmental relations]. Aktualnye problemy sovremennoho mezh-dunarodnoho prava. Moskva, 219–221.
13. Korotkyi, T.R. (2012). Mizhnarodno-pravo-va okhorona navkolyshnoho seredovyshcha [International legal protection of the environment]. Ekolohichne pravo Ukrainy. Odesa: Feniks, 746–775.
14. Anufryeva L.P., Bekiashev K.A., Moyseev E.H. i dr. (2013). Mezhdunarodnoe publychnoe pravo [Public international law]. Moskva: Prospekt, 761.
15. Bekiashev, K.A. (2011). Mezhdunarodnoe publychnoe pravo [Public international law]. Moskva: Prospekt, 519.
16. Valeev, R.M. (2012). Mezhdunarodnoe ekolohycheskoe pravo [International environmental law]. Moskva: Statut, 639.
17. Suietnov, Ye.P. (2013). Mizhnarodno-pravo-va okhorona navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha [International legal protection of the environment]. Ekolohichne pravo. Kharkiv: Pravo, 398–411.
18. Suietnov, Ye.P. (2014). Mizhnarodno-pravove zabezpechennia okhorony dovkillia [International legal protection of the environment]. Pravova okhorona dovkillia: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku. Kharkiv: Pravo, 692–755.
19. Tymchenko, L.D., Kononenko, V.P. (2012). Mizhnarodne pravo [International law]. Kyiv: Znannia, 631.
20. Trusov, A.H. (1999). Mezhdunarodnoe ekolohycheskoe pravo (Mezh-dunarodnoe pravo okruzhaiushchei sredy) [International environmental law]. Moskva: MNЭПУ, 317.

M.A. Deineha (2019). Features of forming international natural resources law in the international law system. *Law. Human. Environment*, 10(1): 134–142, <https://doi.org/10.31548/law2019.01.019>.

Summary. *The article outlines the reasons for the need to distinguish between international natural resource law as a complex of international legal principles and norms, the prerequisites for its formation, the essence of this legal formation, and its place in the system of international law.*

It was established that the international natural resource law is now being formed in the system of international environmental law, which is due to the separation of the block of international legal relations with regard to the use in order to extract the useful properties and the preservation of natural resources (the subject of legal regulation) and the need to combine the economic interests of states and interests in the protection of the environment the environment.

It is determined that international natural resource law is a sub-sector of international environmental law. This is due to the lack of qualitative homogeneity of nature-resource relations as the subject of international legal regulation, their close connection with relations regarding the conservation of natural resources (since the regulation of activities for the conservation of natural resources is directly determined by the content of international legal norms governing the use of nature), as well as the lack of a natural resource-based international legal framework governing the entire set of natural resource relations.

Keywords: *international natural resource law, international environmental law, use of natural resources, conservation of natural resources*
